

Răzvan Brudiu & Mihail Qaramah
(editori)

BISERICA ȘI RĂZBOIUL

credință, ideologie, politică

Presa Universitară Clujeană
Editura Reîntregirea

**Răzvan Brudiu
Mihail K. Qaramah
(editori)**

**Biserica și războiul:
credință, ideologie, politică**

Referenți științifici: Pr. lect. univ. dr. Florin Toader Tomoioagă
Pr. lect. univ. dr. Gabriel Noje

Tehnoredactare: Nicolae Aloman

Copertă: Alin V. Goga

ISBN 978-606-37-2663-7

ISBN 978-606-509-645-5

**Răzvan Brudiu
Mihail K. Qaramah
(editori)**

**Biserica și războiul:
credință, ideologie, politică**

Presa Universitară Clujeană

Ediție
REÎNTREGIREA

2025

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	7
Oliviu-Petru BOTOI <i>Vocația păcii și aversiunea războiului – O lectură teologico-morală a pozițiilor Patriarhiei Moscovei și Patriarhiei Ecu-menice din documentele oficiale</i>	15
Răzvan BRUDIU Alexandru CIUCURESCU <i>Abordări biblice și creștine timpurii ale războiului: fundamente și implicații teologice.....</i>	61
Maria HÄMMERLI <i>Etica ortodoxă a războiului din perspectiva teoriei darului.....</i>	79
Ionuț Daniel BĂNCILĂ <i>Dimensiunea ortotaxică a războiului nevăzut în conspiritualitatea ortodoxă contemporană</i>	105
Răzvan PERȘA <i>Dificultatea soluționării disputelor canonice din Ucraina în contextul războiului.....</i>	123
Ionuț BILIUȚĂ <i>Războiul fratricid din Ucraina: O hârtie de turnesol pentru Ortodoxia românească?</i>	201

Ileana RACHERU

*Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove
și războiul din Ucraina. Credința ca instrument
de propagandă și influență politică.....*213

Emanuel TĂVALĂ

*Ars bellum sau de ce e necesar să fie preoții pe front.
Aspectele juridice ale instituției capelanatului european
contemporan227*

Mihail Khalid QARAMAH

*Rugăciuni și rânduieli ale ritului bizantin
pentru vreme de război.....247*

LISTA AUTORILOR297

Cuvânt înainte

Modul în care Biserica trebuie să se raporteze la realitatea monstruoasă a războiului este încă subiect în dezbatere în mediile teologice. Poate fi frapantă constatarea co-existenței în interiorul Ortodoxiei a unor perspective contradictorii cu privire la acest subiect. Deși Biserica Ortodoxă condamnă oficial războiul ca pe un rău evident, totuși, recunoaște nevoia de autoapărare în anumite situații. Astfel, de-a lungul veacurilor, Biserica a dat dovadă de toleranță față de războiul defensiv sau chiar și față de războiul de reîntregire a teritoriului statului – prezentat tot ca o acțiune de autoapărare, însă a cinstit deopotrivă și sacrificiul soldaților în asemenea situații. Cu toate acestea Biserica Ortodoxă nu a dezvoltat o doctrină sistematică a „războiului drept”, așa cum s-a întâmplat în tradiția occidentală de la Augustin încoace. Oricum, învățătura scolastică a „războiului drept” (jus bellum) a cunoscut mai multe luări de poziție de-a lungul istoriei. De exemplu, dacă în perioada medievală s-a accentuat mai mult dreptul și datoria conducătorilor de a recurge la forță pentru apărarea binelui comun, în epoca modernă teoreticienii au insistat cu precădere asupra limitării utilizării violenței. În fond teoria „războiului drept” nu ar trebui înțeleasă ca o metodologie de justificare ideologică de către Biserică a violenței, ci scopul său ar fi acela de a evalua moral conflictele.

Există, pe de o parte, o abordare obiectivă, conform căreia Biserica afirmă pacea ca singura soluție – aceasta este paradigma pacifistă, înrădăcinată în perioada primară a creștinismului, iar, pe de altă parte, o abordare subiectivă, contextuală istoric, conform căreia Biserica acceptă sau tolerează conceptualizarea păcii ca victorie într-un război considerat just sau chiar sfânt. Pacifis-

mul izvorăște din vocația martirică a creștinismului. Creștinul este următor credincios – adică fidel – al lui Mesia-Dumnezeu osândit de oameni, pătimitor cu trupul, omorât prin răstignire, dar sculat din morți și slăvit. Cea de-a doua paradigmă, germinată din perioada constantiniană a creștinismului și manifestată în diferite moduri de-a lungul istoriei, este determinată de complicațiile relației Bisericii cu statul secular și de fragmentarea Bisericii universale în Biserici zise „naționale”. Deși acestea păstrează, cel puțin discursiv, comuniunea ecumenică – exprimată în primul rând prin unitatea dogmatică –, în situații de criză, cum ar fi războiul, realitatea ecleziologică „din teren” își expune crăpăturile, ba chiar șanțurile. Ajungem astfel să asistăm la situații șocante în care, de exemplu, două Biserici ortodoxe locale/naționale își blagoslovesc armatele naționale aflate într-un conflict considerat drept sau sacru de ambele părți.

În acest caz, marea ispită a creștinului la nivel individual, dar deopotrivă și a Bisericii, la nivel comunional, este alegerea și susținerea uneia dintre părțile aflate în conflict. Cochetarea Bisericilor locale cu naționalismul sau etnofiletismul echivalează cu trădarea vocației universale a Bisericii. Contrar depășirii etnicității prin integrarea în Trupul eclezial al lui Hristos, naționalismul bisericesc nu reprezintă doar o incoerență teologică, ci și o problemă de credibilitate misionară. O Biserică locală nu servește intereselor ideologice ale statului peste teritoriul căruia se suprapune jurisdicția sa, ci, în comuniune cu Bisericile surori, slujește unei Împărății care nu este din lumea aceasta, manifestând încă de acum în lume pacea acesteia. Îmbrățișarea non-violenței nu înseamnă prin urmare o pasivitate indiferentă în fața nedreptății și a suferinței celor nevinovați. Astfel, pacifismul nu promovează pur și simplu pacea ca absență a conflictului, ci este expresia unei teologii a păcii angajate, care, pe lângă compasiunea față de cei suferinzi, denunță răul și nedreptatea și lucrează constant pentru dreptate, reconciliere și limitarea suferinței, promovând responsabilitatea ajutorării concrete a victimelor conflictului.

Volumul de față reunește o serie de studii care își propun să investigheze raportarea Bisericii Ortodoxe față de fenomenul războiului, nu doar din perspectivă istorică, ci și într-o cheie canonică, etică, dogmatică, liturgică și pastoral-misionară. Actualitatea acestui volum este oferită și de climatul socio-politic global al apariției acestuia. Biserica Ortodoxă a fost cutremurată de războiul dintre Federația Rusă și Ucraina, început din anul 2014 și care a escaladat în 2022 într-un mod nemaivăzut în Europa de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Conflictul armat a fost dublat de ruperea comuniunii între Patriarhia Moscovei, pe de-o parte, și Patriarhia Ecumenică și alți întâi-stătători sau ierarhi ai unor Biserici Ortodoxe autocefale – care au susținut Patriarhia Ecumenică în conflictul jurisdicțional dintre aceasta și Patriarhia Moscovei în Ucraina –, pe de altă parte. De asemenea, conflictele armate constante din Orientul Mijlociu afectează direct Patriarhiile Ortodoxe din acea zonă, creștinii ortodocși fiind victime directe sau colaterale ale agresiunilor militare sau ale actelor de terorism. În sfârșit, Biserica Ortodoxă nu poate fi indiferentă față de niciun conflict armat din lume, chiar dacă creștinii ortodocși nu sunt afectați direct având conștiința universalității sale și a vocației îmbrățișării întregii creații în lucrarea răscumpărătoare și restauratoare a lui Dumnezeu.

Deschizând șirul studiilor acestui volum, cel semnat de **Oliviu Botoi** propune o analiză comparativă a viziunilor asupra păcii și războiului, exprimate în documente oficiale de Patriarhia Moscovei și Patriarhia Ecumenică. Pe fundalul tensiunilor geopolitice actuale, autorul evidențiază diferențele teologice semnificative dintre cele două centre majore ale Ortodoxiei: în timp ce Biserica Rusă recunoaște legitimitatea unui „război drept” în apărarea valorilor creștine și a patriei, Patriarhia Ecumenică adoptă o poziție radical pacifistă. Studiul explorează implicațiile acestor poziții asupra relației dintre Biserică și stat, precum și riscurile instrumentalizării credinței creștine. În final, autorul subliniază tensiunea constantă din Ortodoxie între idealul păcii evanghelice și realitățile istorice și politice, pledând pentru asumarea unui rol

activ al creștinului ca făcător de pace, în duhul unei spiritualități autentice, centrate pe lupta interioară cu răul.

În continuare, **Răzvan Brudiu** și **Alexandru Ciucurescu** re-evaluează atitudinea Bisericii Ortodoxe față de război și violență în lumina situației contemporane, în care puterea eclezială este separată de cea politică. Autorii argumentează că această separare oferă prilejul unei reîntoarceri la ethosul evanghelic al primelor trei veacuri creștine – înainte de alianța cu statul în perioada constantiniană –, caracterizat de respingerea oricărei forme de violență. Analiza urmărește evoluția istorică a poziției biblice și ecleziale – de la implicarea activă a poporului lui Israel și a lui Dumnezeu în conflictele veterotestamentare, trecând prin abținerea absolută de la violență propovăduită de Hristos în Noul Testament, până la pacifismul Bisericii preconstantiniene. Concluzia susține că abandonarea justificărilor belice impuse de contextul imperial bizantin ar permite Bisericii actuale să-și asume integral o atitudine evanghelică nealterată față de război și violență.

În studiul său, **Maria Hämmerli** oferă o interpretare a eticii ortodoxe a războiului prin prisma teoriei social-antropologice a darului, identificând trei momente fundamentale aflate în tensiune: afirmarea idealului păcii, acceptarea condiționată a abaterii de la acest ideal în contextul imperfecțiunii umane și mustrarea menită restaurării ordinii inițiale. Din această perspectivă, pacea este înțeleasă nu ca simplă absență a conflictului, ci ca plenitudine ontologică izvorâtă din darul divin, care angajează omul la păstrarea și transmiterea sa. Războiul apare ca simptom al unei disfuncții în dinamica darului – fie prin refuzul, fie prin distorsionarea sau fragmentarea acestuia –, iar Biserica oferă contextul și mijloacele necesare pentru restaurarea comuniunii de dar cu Dumnezeu și semenii, prin pocăință – recunoașterea eșecului de a păstra pacea – și prin iertare, ca depășire a răzbunării și a dreptății strict umane. Autoarea subliniază că depășirea reală a violenței nu se poate realiza prin soluții exclusiv politice, ci prin reșezarea omului, prin mijloace ascetice, liturgice și comunionale, în logica darului divin – fundament al unei păci autentice și durabile.

Mai departe, **Ionuț Băncilă** avansează o lectură originală a teoriilor conspirației din perspectiva „religiei trăite”, cu un accent special pe modul în care acestea sunt asumate și reinterpretate în contextul ortodox contemporan. Studiul lui analizează felul în care teoriile conspirației devin purtătoare de sens religios într-un spațiu social și afectiv tot mai fragmentat, în care raportarea la Tradiție este modelată de neîncredere față de instituții și de o subiectivitate marcată afectiv. Autorul argumentează că în ortodoxia postcomunistă, teoriile conspirației nu funcționează doar ca narațiuni alternative, ci ca forme de spiritualitate care resemnifică tradiția războiului nevăzut, printr-un discurs ortotaxic ce separă drastic binele de rău. Autorul examinează astfel „conspiritualitatea ortodoxă” ca fenomen religios emergent, alimentat de dinamici postmoderne ale adevărului și de configurarea unor „comunități afective” în mediul digital.

Studiul lui **Răzvan Perșa** abordează cu rigoare complexitatea crizei canonice și eclesiologice a Bisericii Ortodoxe din Ucraina, amplificată de contextul războiului și al tensiunilor geopolitice. Analiza evidențiază fundamentele istorice controversate ale transferului jurisdicțional a teritoriului ucrainean din secolul al XVII-lea, diferențele de perspective eclesiologice dintre Patriarhia Ecumenică și Patriarhia Moscovei, precum și impactul direct al implicării politice interne și internaționale în chestiunea bisericească ucraineană. Studiul subliniază lipsa unui mecanism pan-ortodox eficient de soluționare a disputelor, fragmentarea receptării autocefaliei acordate în 2019 și consecințele grave asupra unității euharistice. Într-o abordare integrată, R. Perșa propune corelarea cercetării istorico-canonice cu dimensiunile diplomatice și pastorale, evidențiind nevoia unui dialog sinodal autentic, bazat pe relectura contextuală a Tradiției și pe responsabilitatea comună față de unitatea Bisericii, într-un moment în care problematica ucraineană devine un test critic pentru viitorul sinodalității ortodoxe.

Ionuț Biliuță analizează în studiul său implicațiile ecleziale și sociale ale agresiunii Federației Ruse împotriva Ucrainei asupra Ortodoxiei românești, în contextul implicării Patriarhiei Moscovei în strategia religioasă de tip soft-power a regimului Putin. Autorul

evidențiază atât mobilizarea exemplară a clerului ortodox român în sprijinul refugiaților ucraineni prin acțiuni filantropice și umanitare, cât și apariția unor curente dizidente și anti-ecumeniste, amplificate de propaganda rusă și de polarizarea discursului intra-ortodox. În lipsa unei teologii coerente a războiului, aceste fenomene au favorizat tensiuni interne și instrumentalizarea politică a unor segmente de cler. Studiul său pledează pentru redescoperirea sinodalității și formularea unei teologii publice a conflictului, dublată de norme pastorale adaptate realităților războiului contemporan, care să ofere Bisericii resursele necesare pentru a condamna violența, a sprijini victimele și a păstra unitatea comunității ortodoxe.

Ileana Rancher examinează impactul războiului din Ucraina asupra Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove, analizând transformările discursului ecleziastic, relațiile cu Patriarhia Moscovei și consecințele interne asupra structurii parohiale. În contextul peisajului pluralismului religios din Republica Moldova, unde cele mai importante două entități ortodoxe sunt Mitropolia Chișinăului (subordonată Moscovei) și Mitropolia Basarabiei (subordonată Bucureștiului), autoarea identifică trei poziții distincte în rândul clerului mitropolitan: neutralitate oficială, preluarea și difuzarea narațiunilor propagandei ruse și condamnarea explicită a agresiunii. Deși a menținut formal *status quo*-ul instituțional, Mitropolia Chișinăului a suferit pierderi de parohii și o erodare a încrederii publice, continuând însă cooperarea cu Patriarhia Moscovei, în condițiile în care o parte din cler rămâne implicată în activități de influență politică în favoarea Rusiei.

Emanuel Tăvală investighează în studiul său modul în care este reglementată asistența religioasă în armată în mai multe țări europene, evidențiind asimilările și diferențele privind statutul și rolul capelanilor militari. Deși soldații au dreptul la îngrijire spirituală, exercitarea acestuia este condiționată de specificul militar, iar capelanii nu sunt întotdeauna pe deplin integrați în ierarhia forțelor armate. În timp ce în Germania capelanii nu dețin ranguri militare, în alte țări (precum Franța sau cele balcanice) funcția capelanului este adesea echivalată cu un grad militar. Studiul remar-

că și o scădere generală a numărului de posturi clericale din cauza reducerilor bugetare, precum și un control strict al statului în selecția grupurilor religioase recunoscute pentru a oferi capelani. Accesul minorităților religioase este, astfel, limitat. În ciuda deschiderii teoretice către femeii-capelan, acestea rămân o excepție rar întâlnită. Concluzia relevă o tensiune între necesitatea sprijinului spiritual în mediul militar și modelele de organizare confesională și națională specifice fiecărui stat.

În sfârșit, **Mihail Qaramah** analizează în studiul său evoluția rugăciunilor și rânduielilor liturgice ortodoxe destinate vremurilor de război, de la primele texte bizantine, exclusiv imploratoare de pace și izbăvire, până la formulările cu retorică belicoasă din epoca târzie a Imperiului Bizantin. Autorul urmărește transmiterea și adaptarea acestora în tradiția slavă și românească, cu un accent special pe rolul Trebnicului lui Petru Movilă, care a codificat și îmbogățit corpusul liturgic, integrând influențe latine în cadrul ritului bizantin. Studiul ridică întrebări teologice și morale privind binecuvântarea armelor și a steagurilor de luptă, evidențiind caracterul istoric și simbolic al acestor practici și riscul instrumentalizării lor etnofiletiste. Qaramah argumentează că rugăciunile liturgice în vreme de război trebuie să se rezume la cererea de pace, izbăvirea din primejdii și mântuirea soldaților și a credincioșilor în general, exprimând duhul pocăinței și al discernământului moral.

Depart de a oferi răspunsuri definitive, volumul de față se dorește a fi o invitație la reflecție responsabilă și dialog teologic. Într-o epocă marcată de polarizare și escaladare a violenței, Biserica este chemată nu doar să reacționeze la crize, ci să ofere o voce profetică, fidelă Evangheliei, dar atentă la complexitatea istoriei.

Mulțumim tuturor contributorilor pentru rigoarea academică și dedicarea cu care au abordat această temă. Sperăm ca acest volum să constituie un reper în dezbaterea actuală despre rolul Bisericii Ortodoxe într-o lume în care pacea nu mai poate fi considerată un dat, ci o vocație și o luptă neîntreruptă.

Editorii

Volumul de față reunește o serie de studii care își propun să investigheze raportarea Bisericii Ortodoxe față de fenomenul războiului, nu doar din perspectivă istorică, ci și într-o cheie canonică, etică, dogmatică, liturgică și pastoral-misionară. Actualitatea acestui volum este oferită și de climatul socio-politic global al apariției acestuia. Departe de a oferi răspunsuri definitive, volumul de față se dorește a fi o invitație la reflecție responsabilă și dialog teologic. Într-o epocă marcată de polarizare și escaladare a violenței, Biserica este chemată nu doar să reacționeze la crize, ci să ofere o voce profetică, fidelă Evangheliei, dar atentă la complexitatea istoriei.

Editorii

Ediura
REÎNTREGIREA

ISBN 978-606-37-2663-7

ISBN 978-606-509-645-5